

“CUMHURİYET DÖNEMİNDE (1923-2018) İBNÜ’L-CEZERÎ HAKKINDA
YAPILAN İLMÎ ÇALIŞMALAR: TESPİT VE TAHLİLLER”
BAŞLIKLİ TEBLİĞ MÜZAKERESİ

Mustafa Kılıç*

Değerli başkan, saygıdeğer hocalarım, kıymetli katılımcılar!

Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu'nu düzenleyip muhtelif ülkelerden kıraat ilmi üzerine çalışmalar yapan hocalarımızı, araştırmacıları bir araya getiren Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanlığına ve sempozyumda emeği geçen herkese şükranlarımı arz ediyorum.

Yakup Yüksel Hocamıza hazırladığı bu güzel tebliğ için teşekkür ediyorum. Zira tebliğde hem Cumhuriyet döneminde Türkiye’de İbnü’l-Cezerî ve eserleri hakkında yapılan çalışmalar ele alınmış hem de bundan sonraki çalışmalara yön verebilecek önerilerde bulunulmuştur. Yazılan metin incelendiğinde, İbnü’l-Cezerî ve eserleri üzerine ülkemizde yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Ayrıca Yakup Yüksel Hoca’nın, yapılan çalışmalar üzerine yaptığı değerlendirmelerden de söz konusu çalışmaların genel olarak birtakım noksanlarının olduğu anlaşılmaktadır. Bu vesileyle kıraat alanında çalışan ve çalışacak olan araştırmacılara çalışma alanı göstermesi bakımından tebliğin önemli bir boşluğa dikkat çektiği gözlemlenmektedir.

Tebliğ metninde, hemen her yazıda görülebilecek bazı cümle düşüklüklerine rastlanmaktadır. Bununla birlikte metin yeniden gözden geçirildiğinde yazar tarafından giderilebileceği için bunlara temas etmek istemiyoruz. Aşağıda tebliğ ile ilgili olarak maddeler halinde işaret edeceğimiz birkaç husus, çalışmaya katkı mahiyetinde olacaktır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1. Başlıkta kullanılan “ilmî çalışmalar” tamlaması ile neyin kastedildiğinin, çalışmanın giriş bölümünde açıklanması daha uygun olacaktır. Çünkü bu kullanım, ilim dünyasında zaman zaman “akademik çalışmalar” ile eş anlamlı olarak kullanılabilir. Esasen tebliğ incelendiğinde bu tamlama ile sadece akademik çalışmaların kastedilmediği anlaşılmaktadır. Zira -örnek olması bakımından zikretmek gerekirse- Mehmet Rüştü Âşikkutlu ve Hüseyin Harputoğlu hocaların çalışmaya dâhil edilen eserleri, akademik çalışmalar değildir. Hal böyle olunca ya bildirinin başlığından “ilmî” kelimesini çıkartmak ya da o kelime ile çalışmanın sınırlandırılmasında hedeflenen bir alan var ise onu (girişte) belirtmek daha uygun olacaktır. “İlmî” kelimesi başlıkta bulunacaksa “Cumhuriyet döneminde İbnü’l-Cezerî ve eserleri üzerine Türkiye’de yapıldığı halde tebliğe alınmayan çalışmalar var mıdır, var ise bunlar bildiriye neden dâhil edilmemişlerdir?” gibi soruların cevabı (girişte) verilmelidir.
2. Tebliğin “A. İbnü’l-Cezerî Hakkında Yapılan İlmî Çalışmalar”, “B. Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi” ve “C. Sonuç ve Teklifler” olmak üzere üç ana başlıktan müteşekkil olduğu; çalışmanın ana çatısını ise ilk iki başlığın oluşturduğu gözlemlenmektedir. Çalışmalarda takip edilen tek bir yöntem bulunmamaktadır. Tabiri caizse her yiğidin bir yoğurt yiyiş şekli vardır. Bununla birlikte çalışmanın ana bölümünün, aktarıldığı şekilde kurgulanması hem bazı bilgilerin tekrar edilmesine zemin hazırlamış hem de yazılanların okuyucu tarafından takibini zorlaştırmıştır. Eserler tanıtıldığında, değerlendirmelerin de aynı başlık altında yapılması, zikredilen iki mahzuru daha aza indirebilir. Elbette ki bu, benim tercihim olup takdir Yakup Yüksel Hocamıza aittir.
3. Tebliğde (s. 17) “Bu bakımdan yaşadığımız coğrafyaya kıraât ilminin girmesine vesile olan ilk kişinin hayatıyla ilgili müstakil bir çalışmanın yapılmasını önemli kılmaktadır.” şeklinde bir cümle kurulmuş ve “İbnü’l-Cezerî’nin, yaşadığımız coğrafyaya kıraât ilminin girmesine vesile olan ilk kişi olması” bilgisinin nereden alındığı/kaynağı belirtilmemiştir. Esasen İbnü’l-Cezerî’den önce Anadolu’da kıraat ilminin hiç olmadığını varsaymak ve bunu ispat etmek mümkün gözükmemektedir. Nitekim -mesela- Necati Tetik de sunduğu bir sempozyum bildirisinde bu gerçeğe dikkat çekmiştir:

“Kırâat ilminin Türkler arasında okunduğu ve okutulduğunda bir tereddüt yoktur. Hatta tedrisi yaygın hale gelmeden önce, Mısır’a gidip, orada kıraat ilmini öğrenen kimselerin olduğu bize gelen haberler arasındadır. Ancak, olayın münferit olmaktan çıkıp, resmi olarak tedrisine başlanması, Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan 96 yıl sonraya (798/1396) rastlamaktadır.

Sultan Bayezid zamanında Muhammed b. Cezeri Bursa’ya davet edilir. Bursa’da Ulû Camii külliyesi inşa edilince, burada Hûndî Hatûn Medresesi’nde Kur’an ve kırâat öğretimine başlar ve Osmanlılarda ilk “Daru’l-Kurra”nın temeli de atılmış olur. Kıraat ilmine ait te’lif eserler de verilmeye başlanır...”²

Bu nedenle tebliğde İbnü'l-Cezerî için yazılan “yaşadığımız coğrafyaya kıraât ilminin girmesine vesile olan ilk kişi” cümlesinin tashih edilmesi daha doğru olacaktır.

4. Bildiride (s. 19) *Câmi’u Esânîd*’in yüksek lisans çalışması vesilesiyle iki nüsha üzerinden tahkik yapılmasının yeterli olmadığı söylenmiştir. Bu eserin ulaşılabilen başka nüshaları da varsa onların da değerlendirilmesini beklemek elbette doğru bir yaklaşımdır. Fakat eserin sadece iki nüshası varsa, bunlar üzerinden çalışmayı yürütmekten başka bir çare yoktur. Söz konusu teze bakıldığında yazar, ulaşabildiği iki nüsha olduğunu ifade etmiş; Yakup Yüksel Hoca da tebliğinde bu bilgiyi aktarmıştır. Söz konusu yüksek lisans çalışmasını 2011 senesinde tamamlayan araştırmacı İsmail Işık, ulaşabildiği iki nüshadan birinin Süleymaniye Kütüphanesi, Daru’l-Mesnevi bölümü, 11 numarada; diğerinin ise Dr. Emel Esin Kütüphanesi, 415 numarada kayıtlı bulunduğunu belirtmiştir.³ Eseri 2014 yılında Şam’da neşreden Hâzım b. Saîd Haydar, kitabı neşre hazırlarken eserin tek nüshası olan Süleymaniye Kütüphanesi, Daru’l-Mesnevi bölümünde, 11 numarada kayıtlı bulunan yazmasına göre çalışmasını yaptığını belirtmiştir.⁴ Yine bir yıl sonra, 2015 aynı eseri tahkik edip yayımlayan Ahmed b. Hammûd b. Humeyyid er-Ruveysî de eserin Süleymaniye Kütüphanesi, Daru’l-Mesnevi bölümünde, 11 numarada kayıtlı

² Tetik, Necati, “Türkiye’de Başlangıcından Günümüze Kadar Kıraat İlminin Öğretiminde Takip Edilen Usul ve Esaslar”, *Kur’ân ve Kıraati Sempozyumları Kitabı*, editör: Muhammed Aydın, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Adapazarı, 2006, s. 72.

³ Işık, İsmail, *İbnü’l-Cezerî ve Câmiu’l-Esânîd Adlı Eseri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 2011, s. 73.

⁴ İbnü’l-Cezerî, Ebü’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf, *Câmi’u Esânîdi İbni’l-Cezerî*, nşr. Hâzım b. Saîd Haydar, Dâru’l-Gavsânî li’l-Dirâsâti’l-Kur’âniyye, Dimeşk, 2014/1435.

bulunan tek bir yazmasının bulunduğunu, bundan başka bir nüshaya ulaşamadığını belirtmiş⁵ ve bulabildiği bu tek nüsha üzerinden eseri 2015 yılında neşretmiştir. Görüldüğü üzere söz konusu yüksek lisans tezinden üç yıl sonra, bir yıl arayla eseri neşreden iki araştırmacı da eserin sadece tek bir nüshasına, Süleymaniye Kütüphanesi, Daru'l-Mesnevi bölümünde, 11 numarada kayıtlı bulunan yazmasına ulaşabilmiş, eseri sadece bu nüsha üzerinden yayına hazırlamışlardır. Bu çerçevede yapılan çalışmalarda görülen eksiklikleri ortaya koymakta bir sakınca bulunmadığı ortadadır. Ancak yazma eserlerin tahkiki için, başka nüsha yoksa ulaşılabilen iki nüsha üzerinden tahkik yapılmasından başka bir yol bulunmamaktadır.

5. Tebliğde İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-kırââti'l-aşr* isimli eseri tanıtılırken (s. 18), kitabın iki cilt halinde baskısından bahsedilmiştir. Bununla birlikte söz konusu eserin beş ciltlik bir baskısı daha bulunmaktadır.⁶ Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd'un tahkik ettiği bu eser, Dâru'l-Muhsin yayınevi tarafından Cezayir'de 2016 yılında yayımlanmıştır. *en-Neşr*'in söz konusu baskısının, hem son cildinde hazırlanan detaylı fihristiyle hem de yeni tertibi ile araştırmacıların eserden istifadesini önemli ölçüde kolaylaştırdığı gözlemlenmektedir. Eserin söz konusu baskısının incelenip değerlendirilmesi ve bu bilgilerin de çalışmaya eklenmesi bildirinin olgunlaşmasına katkı sağlayacaktır.
6. Cumhuriyet döneminde Türkiye'de yapıldığı halde bildiride yer almayan bir çalışma daha bulunmaktadır. Bu çalışma Yaşar Akaslan tarafından kaleme alınan bir makaledir. Bu makalenin, bildirinin yazılmasından sonra yayımlanmış olması kuvvetle muhtemel gözükmektedir. Biz tebliğ değerlendirmesini, çalışmanın yazılmasından sonra, sempozyum tarihine yakın bir dönemde yaptığımız için söz konusu yazıya ulaşma imkânı bulabildik. Zikri geçen yazı, "İbnü'l-Cezerî'nin "Yedi Harf" Meselesi Üzerindeki Fikirleri" başlığıyla *Dinbilimleri Akademik*

⁵ bk. İbnü'l-Cezerî, *Câmi'u esânîdi İbni'l-Cezerî*, thk. Ahmed b. Hammûd b. Humeyyid er-Ruveysî, Dâru'l-Me'sûr, Medine, 1436/2015, s. 45.

⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırââti'l-aşr*, thk. Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd, Daru'l-Muhsin, Cezayir, 2016/1437 (5 cilt).

Araştırma Dergisi'nde 2018 yılının 2. sayısında yayımlanmıştır.⁷ Söz konusu çalışmanın da yayımlanmasından önce tebliğe eklenmesi yerinde olacaktır.

7. Tebliğin sonuç bölümünde yer alan iki paragrafla ilgili kanaatimizi de belirttikten sonra değerlendirmemiz tamamlanacaktır. Aşağıda aktarılan paragrafın sonuç bölümünden ziyade ana metinde, konuyla ilgili bölümde yer almasının daha uygun olacağı söylenebilir:

“İbnü'l- Cezerî'nin en önemli eseri olan *en-Neşr*'in birinci cildinin giriş kısmından sadece ilk elli dört sayfası dilimize tercüme edilmiştir. Halbuki bu eserde İbnü'l-Cezerî salt kıraât bilgisi vermemiştir. Başta kıraâtın çıkış noktasından başlayarak kendi yaşadığı döneme kadarki serüveni ele aldığı bu çalışmada, kıraâtın dayandığı temel kaynaklarla ilgili geniş bir malumat da vermiştir. En önemlisi ise, kıraât farklılıklarının makâsıdı diyebileceğimiz hikmet yönlerine temas etmiş olmasıdır. Başta *istiâze* ve *bessmele* konusuyla başlatmış olduğu kıraât farklılıklarının sahih referanslarını gözler önüne sermiş, öteden beri devam eden uygulamalardan örnekler vererek konuyu neticeye bağlamıştır.”

Yine aşağıdaki paragrafta “Örneğin, ...”den sonrasındaki açıklamaların sonuç bölümündense ana metinde bulunması daha münasip olacaktır:

“Yine o, kıraât imamlarından naklettiği bilgileri sadece aktarmakla yetinmemiş, ilmî izahlarını yapmıştır. Bunu yaparken de ilk önce rivayete önem vermiştir. Başta farklı kıraâtlerle ilgili Kur'an ayetlerinden deliller getirmiş ve varsa hadislerle bu metodunu desteklemiştir. Örneğin, *istiâzenin* kıraâtıyla alakalı Kur'an'da geçen *kâle e'ûzu bi(A)llâhi* (Bakara 2/67), *Kâlet innî e'ûzu bi-rrahmâni* (Meryem 19/18), *Vekul rabbi e'ûzu bike* (Mü'minun 23/97), *feste'iz bi(A)llâh(i)* (Fussilet 41/36) ve *Kul e'ûzu* (Felak 113/1) gibi ayetlerdeki kullanımlardan yola çıkarak konuyu işlemiştir. Arkasından dil/lügat kullanımlarından deliller getirerek ilgili kıraâtı savunmuştur. Hikmetlerini açıklarken aynı metodun yanı sıra akla müracaat ederek kıyastan istifade etmiştir. Şöyle ki *istiâzenin*, telbiye ve bayram namazlarının tekbirlerine kıyasla cehrî okunmasının kıraâtın bir şiarı olduğunu savunmuştur.”

Bu tür değerlendirmelerin bize ait tercihler olduğunu tekrar hatırlatır, tebliğe son şeklinin verilmesi noktasında takdirin yazara ait olduğunu belirtmek isterim. Hazırladığı bu güzel tebliğ vesilesiyle Yakup Yüksel Hocama şükranlarımı arz eder, haziruna saygılarımı sunarım.

⁷ bk. Akaslan, Yaşar, “İbnü'l-Cezerî'nin “Yedi Harf” Meselesi Üzerindeki Fikirleri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: XVIII, Sayı: 2, 2018, s.265-303.

KAYNAKÇA

Akaslan, Yaşar, “İbnü'l-Cezerî'nin “Yedi Harf” Meselesi Üzerindeki Fikirleri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: XVIII, Sayı: 2, 2018, s.265-303.

Işık, İsmail, *İbnü'l Cezerî ve Câmiu'l Esânîd Adlı Eseri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 2011.

İbnü'l-Cezeri, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf (ö. 833/1429), *Câmi 'u Esânîdi İbni'l-Cezerî*, nşr. Hâzım b. Saîd Haydar, Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Dîmeşk, 2014/1435.

-----, *Câmi 'u esânîdi İbni'l-Cezerî*, thk. Ahmed b. Hammûd b. Humeyyid er-Ruveysî, Dâru'l-Me'sûr, Medine, 1436/2015.

-----, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, thk. Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd, Daru'l-Muhsin, Cezayir, 2016/1437 (5 cilt).

Tetik, Necati, “Türkiye’de Başlangıcından Günümüze Kadar Kıraat İlminin Öğretiminde Takip Edilen Usul ve Esaslar”, *Kur'an ve Kıraati Sempozyumları Kitabı: Abdurrahman Gürses Anısına I. Kur'an ve Kıraati Sempozyumu (12 Kasım 2000)*, M. Rüştü Aşıkutlu Anısına II. Kur'an ve Kıraati Sempozyumu (25 Mayıs 2003), editör: Muhammed Aydın, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Adapazarı, 2006.